
Розповіді про незвичні вміння з дитинства і процеси онтогенезу

Елена Маркович

УДК 398.4

In the article the authorial attention is concentrated on the stories of children and adults about unusual events and abilities that remained in the memory from an early childhood, for example, «meeting» with Grandfather Frost, Vila, by new-comers, surprising sounds, strange creatures and phenomena. By means of present knowledge about genre features the child's histories are analyzed and the specific of audience of their listeners is examined. Unusual events and supernatural phenomena from the world of child are examined by the eyes of adults and children.

Keywords: unusual events and abilities, stories of children, supernatural phenomena, Grandfather Frost, Vila.

Usredotoči ću se, dakle, na pripovijesti djece i odraslih o nekom neobićnom iskustvu iz djetinjstva kao što su primjerice susreti ili «susreti» s Djedom Mrazom, vilama, izvanzemaljcima, neobićnim zvukovima, ljudima, pojavama. Pri tome ću uz pomoć aktualnih znanja o žanrovima promatrati dječjeg pripovjedaća, dječju izvedbu i dječju publiku kao kategorije jednakovrijedne i istovjetne kategorijama odraslog pripovjedaća i njegove publike, a neobićno i natprirodno u dječjem svijetu jednakovrijedno svijetu odraslih.

Osnovne riječi: neobićno iskustvo iz djetinjstva, natprirodno, Djed Mraz, vila.

У загальних рисах у фольклористиці можна виокремити два підходи до визначення жанрової специфіки. Перший – контекстуальний, усю термінологію, концепти й теоретичні складові якого можна розглядати лише з урахуванням контексту й відповідних дослідницьких настанов. Другий підхід передбачає врахування загальної наукової дефініції та її ознак в окремих дослідницьких проєктах, уживання відповідної жанрової термінології (детальніше див. працю Сандри Стахл [17, р. 18]). Обидва підходи характеризуються значною різноманітністю жанрової системи і зазвичай не функціонують відокремлено один від одного. Проте вони демонструють той факт, що жанри не можна розглядати як «природні» категорії, а носіям усних традицій відомі такі назви для окремих їх жанрів і форм, які часом не узгоджуються із закріпленими у фольклористичній традиції.

У зв'язку з цим у запропонованій розвідці важливо нагадати, що корпус усних оповідань, на яких, власне, і ґрунтуються традиції визначення жанрів, тісно пов'язаний із самими концептами, якими користувалися. У свою чергу й сама контекстуальна специфіка збирання й упорядкування збірок усних оповідань значною мірою визнає формування відповідного концепту.

У результаті мого дослідницького аналізу наративних особливостей розповідей про події з дитинства постає зовсім інший, відмінний від звичайного, їх фольклористичний корпус¹. Відрізняє його насамперед підхід до способу залучення тексту до певного традиційного жанру. Корпус усних оповідань запозичено з приватних розмов, різноманітних життєвих ситуацій, а впорядковано відповідно до дослідницьких уподобань.

Ураховуючи вищезазначене, метою цієї праці є розглянути деякі показові, промовисті зразки оповідань про дитинство в їх повсякденному функціонуванні шляхом наукового аналізу² відповідно до традиційних жанрових форм, особливо меморатів, фабулатів, історій з негативною конотацією. При цьому не ставиться завдання в будь-який спосіб довести обов'язкову наявність у такій літературі традиційних жанрів, ураховуючи окремі, поодинокі приклади, частини великого

жанрового масиву. Таким чином, кінцева мета полягає в тому, щоб показати, у який спосіб основні жанрові концепти у фольклористиці ще більше й масштабніше поширюються на окремі жанрові форми.

Такий підхід демонструє, як «природні, натуральні» розповідні форми подекуди не можуть у повсякденному житті долучитися до «неприродних» жанрових категорій, і як у свою чергу класифікація оповідних форм може нас так обмежити, що ми, тяжіючи до окремих її структур, починаємо набагато менше уваги приділяти життєвим питанням як оповідному контекстові, а зосереджуємося на менш важливих нюансах. Аналізуючи питання з цієї перспективи, форми оповідань про дитинство й деякі інші традиційні оповідні форми розташуємо в статті відповідно до певних властивостей окремих жанрів, серед яких комунікаційно-нарративні, семантичні та епістемологічні. Оповідання про дитинство ми насамперед розглядаємо як практичний матеріал, не відштовхуючись під час аналізу тільки від їхніх жанрових особливостей.

Далі зосередимо увагу на розповідях дітей і дорослих про деякі незвичні події та враження, які залишилися в пам'яті з дитинства, наприклад, «зустрічі» з Дідом Морозом, вілами, прибульцями, дивними істотами, явищами та дивовижними звуками. Крім того, за допомогою наявних знань про жанрові особливості проаналізуємо дитячі розповіді й виокремимо специфічні особливості їх слухачів як однаково важливі категорії. Наступним кроком є розгляд цих самих особливостей, проте вже на базі оповідань дорослих. Отже, у статті незвичні події й надприродні явища зі світу дитини постають відповідно з позицій дорослих і дітей. З цієї перспективи статус «міфічної істоти» в дитячих розповідях отримує і Дід Мороз, і Зубата Віла. Я особисто не маю упередженості апріорі щодо правдивості розповідей дітей ні як дослідник, ні як доросла досвідчена людина, намагаючись розглядати їх у світлі уявлень дітей і дорослих, які можуть (не)вірити, ставити під сумнів, опонувати. Міру вірогідності дитячих розповідей зазвичай визначають дорослі, унаслідок чого й самі історії відповідно до їхніх уподобань часто змінюють свої жанрові характеристики.

У повсякденній комунікації оповідачі – і діти, і дорослі – мають різний статус, коли йдеться про розгляд питань категорії вірування й невірування, сумніву чи впевненості в змісті оповіді. Те, що в дитячих розповідях сприймається як неправдиве, не можна характеризувати як неправду в класичному розумінні цього слова. Тому й незвичні властивості та фантастичні факти, про які розповідають діти, часто видаються чимось на кшталт мрійливості як важливої складової світогляду дитини. Незвичні вміння і неklasичні уявлення, особливо в дітей, можуть бути також продуктом невігластва, неосвіченості чи просто нерозуміння. Оповідач при цьому сприймається не як брехун і облудник, а просто як дитина, що також у свою чергу змінює жанрові характеристики аналізованих творів. Так, брак знань у дитини, уявлення батьків про те, якими мають бути ці знання, різноманітні концепції та їх реалізації в розповіді дитини, стиль життя й віросповідання батьків дуже часто вплітаються в сюжетну канву особистих розповідей у зрілі роки, коли аналізуються знання, набуті в попередні життєві періоди. Таким чином, ми можемо орієнтовно поділити всі тексти на два блоки. До першого входять приватні розповіді, розповіді-спогади (меморати), розповіді про нечисту силу, незвичні вміння тощо, а до другого – особисті розповіді про фантастичні уявлення, а також анекдоти й жартівливі історії.

Спроба тематизувати розповіді про незвичні, фантастичні події з дитинства дещо ускладнюється, оскільки, характеризуючи їх, необхідно враховувати можливі способи відтворення подій [5, р. 709], а також життєвий цикл конкретної особистості, процесу онтогенезу. При цьому, на мою думку, подібний підхід до розгляду й аналізу текстів не варто класифікувати як псевдофольклористику. Зауважимо, що враження, які видаються дивовижними п'ятирічній дитині, у наступний період життя, не кажучи вже про триваліший часовий відрізок, час, поки дитина виростає і набуває знань, можуть здатися звичайними, пересічними. Існування різноманітних варіантів історій, які переповідаються однією людиною, можна зобразити лише схематично, проте навіть орієнтовні уявлення ставлять перед нами чимало нових питань.

Часто форми історій з життя, серед яких і розповіді з дитинства, змінюються не тільки з огляду на специфіку самого оповідача та його слухачів, але й з урахуванням того, хто і як їх трактує та фіксує.

Меморат і особиста розповідь

Замислитися про розбіжності між меморатами й особистими розповідями мене спонукали не тільки численні розвідки, автори яких намагалися пояснити і розрізнити ці дві оповідні форми [18, р. 21–23; 19, р. 19, 23], але й праці, у яких на прикладах конкретних порівнянь здійснено спробу зіставлення фабулата та історій з життя.

Меморатом у хорватській фольклористичній традиції називають один із трьох способів оповідного переказу вірувань (класифікацію запропонувала М. Бошкович-Стуллі). Розповіді, які ми називаємо віру-

ваннями, ґрунтуються на «вірі у справжність, реальність того, про що автор оповідає». Композиційно і за стилем вірування мають просту структуру, найчастіше один епізод. Аналізуючи тематику, розрізняють вірування в надлюдські істоти, історичні ремінісценції, роздуми у формі розповіді про походження деяких явищ та істот. Класичним мірилом для визначення цього різновиду оповідань є віра в справжність подій, про які розповідається. Способи оповідання варто об'єднати в три великі групи: *коротке узагальнення (хронікат)*; *меморат* як розповідь про певні події крізь призму власного сприйняття; *фабулат* – традиційно передана розповідь про певну подію [3, с. 22–23]. Внутрішній сенс таких розповідей полягає в «описуванні зустрічі з чимось чужим, незрозумілим і незвичним, незалежно від того, чи йдеться про події більш сучасні, чи про дистанційно віддалене минуле» [3, с. 23].

Меморат уперше детально й різнопланово описав Карл-Вільгельм фон Сідов у 30–40-х роках минулого століття. Дослідник зауважує, що існує потреба розмежувати вірування та інші оповідні жанри, які хоч і пов'язані певним чином зі згаданим жанром, однак не мають ані його поетичних, ані інших традиційних ознак. Таку форму він назвав меморатом, охарактеризувавши його як репродукцію «власних, тільки особистих уявлень і вмінь» [див.: 7, р. 225; 20, с. 230]. У міру того, як жанрова дефініція фон Сідова укорінювалась у фольклористиці (у тому числі й у хорватській), виникали спроби з'ясувати окремі питання щодо її впорядкування, часто вона була й об'єктом критики. Особливого удару зазнали складові дефініції, пов'язані з функціями оповідача в розповіді [8; 17], а також ті її характеристики, які дають підстави зарахувати меморат до непоетичного жанрового різновиду (див., наприклад, праці Л. Дег та ін.). Особливе місце в дослідженнях під час розгляду окремих оповідних рівнів відведене ключовому питанню: на яку форму «перетворюється» меморат, коли його переповідає особа, яка не володіє «дивовижними уявленнями і вміннями»?

Деякі дослідники порушують інше важливе питання, яке в такому формулюванні може стосуватися й статусу особистих розповідей як частини історій з життя, а отже, і з дитинства, виходячи з позицій особистості – оповідача меморатів і його тематичних домінант. Тематично розповіді з життя менше ґрунтуються на і тісно пов'язані з чимось незвичним, подекуди взагалі неможливим (принаймні, виходячи із загальноновизнаних уявлень про незвичні й надлюдські властивості та вміння). Таким чином, теза фон Сідова про меморат і «особисті вміння» як його важливу властивість спонукає до висновку, що історію, яку ми називаємо меморатом, може відтворювати, розповідати лише та особа, яка є «власником» цієї майстерності, цих уявлень, а коли її передаватиме інша особа, чи особи, це вже не буде розповідь про «особисті вміння», а отже, не буде і меморатом [6; 7]. Якщо ж це не меморат, то як назвати цю історію? Фабулатом? Це буде щось доволі абстрактне, щось на кшталт колективного вірування, до якого можна залучити, приміром, і прислів'я, і приказки, і вірування

тощо, але чи варто сюди зараховувати особисті розповіді чи історії з життя? На мою думку, частина меморатів, яка відтворюється традиційно, може бути уособленням самих вірувань, бути, власне, «традиційною» складовою історії (згадаймо працю С. Стахл [18, р. 20]). Відповідно й зміст історій може актуалізуватися, набути нового життя в інших формах [8; 10]. С. Стахл уважає іронічним той факт, що меморат привернув увагу фольклористів саме через те, що вони спільні, але ще не виголошені «вірування», характеризували як такі, що створюють цілісний блок розповідей про особисті уявлення та вірування [18, р. 20–21]. Дослідниця порушує питання: чи існує «щось, що фольклорист може виокремити і розпізнати як таке, що забезпечує традиційне бачення різних особистих розповідей» [18, р. 20–21]? Вірування, на думку С. Стахл, – це абстрактний епітет, який зрідка функціонує в такому формулюванні [18, р. 21], найчастіше ж поєднується, переплітається з деякою іншою науковою формою. Саме прислів'я і є такою формою [18, р. 21]. Коли ж розповідь, що мала статус істини і знання, переходить до категорії невірування, недовіри, вигадки, брехні, вона потрапляє до іншої жанрової структури [8, р. 100]. Відповідно до згаданих вище дефініцій [3; 7; 20, s. 22–23], меморат може відтворювати лише одна особа чи особи, які їх чули від оповідача, «власника» цієї інформації, цих властивостей. Це означає, що особа «невласник», коли переповідає історію, яку почула від інших, уже не є оповідачем мемората [7, р. 226]. Згідно з таким визначенням, меморат, з одного боку, – це розповідь, текст якої не виглядає як такий, що його переповідають, а з другого, – охоплює нову термінологію, нові дефініції, які можуть зробити його зрозумілим і доступним у межах уже існуючих класифікаційних структур.

Беручи до уваги масштабніші дефініції мемората, варто визначити його як переказ про набуті вміння і знання, отримані з перших чи других рук, або переконатися, що меморат може ґрунтуватися не лише на власних позиціях, але й на вміннях інших, які інформант переймає [див.: 8]. Й. Пентікаїнен [14, р. 220] також вважає, що дефініція фон Сідова занадто наголошує на особистому елементові мемората, а те, що на перший погляд виглядає як «дійсно особисте», у його дефініції зводиться до мінімуму. З іншого боку, С. Стахл [17, р. 22] ставить питання ширше про природу самого мистецтва, природу вміння: «Чи може деяка особа володіти “суто особистими вміннями, майстерністю”?». Будь-яке мистецтво й уміння виникає і виявляється життєздатним при поєднанні досвіду «власника цього вміння» та досвіду інших. Розповідь про такі вміння – це вже їх інтерпретація. На думку дослідниці, такі дивовижні вміння в мемораті набагато менш «особисті», ніж видається на перший погляд, цей факт варто аргументувати не тільки виходячи з термінології та аргументації теорії соціалізації, особливо в її нарративному форматі [17, р. 22]. Особиста розповідь про дивовижні здібності дотична до ширшого спектра вірувань у реальні можливості людини, і саме через це не є найкращою і, отже, небажаною стає розповідь, подана в особистому ракурсі із залученням відповідних кодів. Саме такі людські властивості, які зміцню-

ють віру в чудове, чудесне, непередбачуване, незвичне, непояснюване тощо і є насправді бажаними й важливими під час відтворення історій. Таким чином, майстерність, мистецтво, уміння, уявлення ніколи не бувають «власне особистими», а «особисті уявлення» свідомо переповідаються [7, р. 236].

Розповіді про дитинство: між меморатами і фабулатами

Подібне й тематично близьке питання можемо поставити з метою розрізнити особисті оповідання як розповіді про особисту майстерність і історії з життя (переважно дитинства), які залучаються до оповідної структури текстів від безпосередніх свідків або переповідаються іншими [12].

Виокремлюють такі форми розповіді: розповіді про дитинство, які подібні до розповідей про життя, як їх охарактеризувала М. Бошкович-Стуллі [2]; розповіді про власні уявлення і вміння; розповіді про вміння, непов'язані з нами особисто; а також історії, які частково відповідно до наших уявлень і відомостей про дитинство іншої особи ми переказуємо, оскільки «власник» таких умінь і уявлень, чи особа, від якої ми чули цю історію, нам особливо важливі або через інтерес, який становить сама подія, про яку розповідаємо, а, можливо, тому, що контекст ситуації підводить нас до певних думок і узагальнень. Подекуди ми не знаємо, про чий «власні уявлення» ми розповідаємо. У цьому розумінні можемо відшукати істотні розбіжності між формою, що у фольклорній традиції відома як меморат (із ширшою чи вузкою дефініцією), де відтворюються певні вміння і враження від деяких подій з дитинства, і розповідями про дитинство, а також споріднені риси між ними. Можемо рушити і на крок далі та спробувати знайти спільні ознаки фабулата, на якого меморат «перетворюється», коли відтворюється як розповідь про «чужі» майстерність і вміння, при цьому слід мати на увазі можливі складні відносини між цими двома формами, оскільки, згідно з існуючими класифікаціями, вони не є складовими одного ієрархічного рівня.

В історії досліджень цього явища було зафіксовано спроби визначити меморат як особисту історію про надприродні властивості, а також відшукати для нього «секулярний» еквівалент [18, р. 20], на протигагу переконанням, що хоча меморат і може містити особисті вірування, часто в ньому наявні й колективні. Парадоксальним, але, можливо, і не таким суперечливим видається визначення мемората як утілення колективних вірувань з урахуванням того, що однією з його особливостей є обмеженість поширення, оскільки як складно дефініційований жанр він не визнає ускладнення оповідних рівнів. Л. Хонко з цього приводу зауважує, що вірування, яке міститься в мемораті, «може ніколи не досягнути рівня “вірування” між людьми, які неправильно “вірять”» [10, р. 9]. Вірування, на думку Л. Хонко, порушували фольклористичну наукову практику в першій половині ХХ ст., коли занадто мало уваги приділялося усним текстам, а дослідники лише вписували їх у свої нотатники. Таким чином, вірування часто були (нині

набагато менше) творчою ініціативою збирача, оскільки «те, що він чує, – меморат, а те, що записує і занотує, – це інформація в узагальненій формі» [10, р. 9].

Л. Хонко вважає, що «існує значно менше меморатів, у яких є чимало особистих, унікальних, власних елементів, ніж тих, у яких мотиви меморатів збігаються з класичними фольклорними традиціями» [10, р. 113]. Фольклорна традиція в найширшому значенні, як і витвори високої класичної культури (скажімо, романи, фільми), є тим фактором, який задовольняє людські потреби в красі, реалізації мрій. Ураховуючи основне призначення, а також жанрову й сюжетну специфіку мемората, саме останній і є витвором людських мрій і фантазій, а не ґрунтується лише на особистих уміннях і майстерності. Меморат, як і інші оповідні жанри, функціонує у взаємозв'язку з основними колективними інспіраціями, які можуть походити з усної традиції, літератури, популярної культури чи деякого іншого «особистого» витвору як своєрідної комбінації всього зазначеного вище. Зауважимо, що розгляд елементів особистої розповіді і її включення до ширшого контексту традиційних, а також інших вірувань – процес доволі складний і може бути об'єктом спеціальних наукових студій [6, р. 77–78]. Виходячи з цього, під час спроб доведення зв'язку між формальними ознаками текстів, які часто називають меморатами, і особистими розповідями, а на загальному рівні – фабулатів та історій з життя (особливо на рівні трансмісії змісту), не варто заглиблюватися в проблематику *витоків вірування і процесу вірування* [8, р. 96]. Не зупиняючись на деталях, можемо дійти висновку, що «справжня історія», яка проходить стадію вірування, зрештою, стає «справжнім віруванням» [8, р. 96–97].

Ідеї, що «меморати не є різновидом вірування, а функціонують як окрема категорія» [10, р. 17], пов'язані зі складністю самого процесу «перетворення» (у розумінні наукової перцепції) у межах жанру вірування. У свою чергу фабулати передбачають наявність протомеморатів [8, р. 232], оскільки особисті розповіді репрезентують надзвичайні вміння як вихідну позицію [8, р. 225]³. У сучасній науці існує стала тенденція, спрямована на спростування більшості тверджень фон Сідова, які ввійшли до дефініції меморатів, так само, як і науково виправдані є розмежування цих двох концептів [6, р. 79].

Вірування, негативні вірування і особисті розповіді, історії про дитинство: (не)вірування і функції слухачів

У зв'язку з викладеними вище міркуваннями відкритим залишається питання: як визначити оповідну форму, у якій за допомогою надзвичайних знань і вмінь раціонально висвітлюються (питання в тому, чи необхідні концепту раціональні знаки й характеристики) і тлумачаться вірування? Нас насамперед цікавить практика використання виняткового, надприродного в минулому, того, про що розповідається у формі, яку ми зазвичай називаємо меморатом.

Залишається відкритим і питання, як характеризувати ті форми, що здатні тлумачити саме ці виняткові, нетрадиційні явища? Показово те, що певні групи людей такі переважно виняткові явища вважають науково

обґрунтованими⁴. Загалом, чи компетентні фольклористи визначати щось можливим чи неможливим або активно висловлювати сумнів щодо можливості самого вірування тощо?⁵ Зрештою, чи так важливо, до якої дисципліни це зарахувати, та й чи такі важливі наукові дисципліни взагалі? «Об'єктивна істина і наявність, якість і кількість суб'єктивних вірувань не настільки вже й важливі» [8, р. 119]. А що справді важливо для вірування, так це те, що воно «цікавиться питаннями істини і вірування» [8, р. 119]. Вірування і невірування, об'єктивна істина – концепти, щодо значення яких і досі не досягнуто консенсусу на рівні інституціональних знань. Так само аналітичне занурення в особисте, яке не заявляє про себе в оповідних формах, узагалі неможливе. На оповідному рівні можна лише уявити міру вірогідності, вигадки й брехні. Як тепер можемо у визначених категоріях судити про те, вірить чи не вірить оповідач у те, про що розповідає, і чи ця розповідь заbazована на «істині, вірогідності», на тому, що пережито оповідачем тоді, коли він був дитиною, чи оповідачем є дитина? Насамперед слід зауважити, що завдання оповідача полягає в тому, щоб переконати публіку, своїх слухачів, у правдивості розповіді та власних вражень, але при цьому потрібно враховувати, що ця майстерність має вписуватися в канву повсякденного життя [16, р. 25–26], до того ж майстерність полягає в умінні інтерпретувати події, а виходячи з цього – розповідь про дивовижні вміння й уявлення є інтерпретацією інтерпретації.

У зв'язку з цим виникають два нових питання. Перше стосується статусу і ролі слухачів, тобто публіки, стосовно міри (не)вірування. Багато дослідників уважають, як і М. Бошкович-Стуллі, що вірування (а також меморати – особисті розповіді про виняткові, фантастичні явища або, як авторка їх характеризує, «надзвичайні істоти»⁶) ґрунтуються «на впевненості в правдивості того, про що розповідається» [3, с. 22]. Згідно з цим визначенням, потрібно з'ясувати як можна охарактеризувати процес на жанровому рівні, зокрема, чи в процесі розповіді один реципієнт вірить у те, про що розповідається, чи він ставиться індивідуально, скептично, сприймає розповідь з недовірою чи опонує їй [8, р. 117]⁷. Що ж стосується всього іншого, «подвійне ставлення до міри правдивості розповіді [...] в усному віруванні відповідає законам жанру, воно є обов'язковою завершальною формулою, яка надає розповіді таємничості» [13, с. 20]. Таким чином, оскільки розповідь є лише конструкцією реальності, «ми не вважаємо безглуздя, коли називаємо розповідь правдивою чи вигаданою» [4, р. 4–5]. Розповідь є формою репрезентації реальності, так само, як і формою побудови цієї самої реальності.

Друге важливе нове питання, яке певною мірою пов'язане з першим, стосується міри вірогідності чи невірогідності в очах самого «власника» цих умінь і уявлень під час процесу розповіді, а згодом і протягом життя [8, р. 94–96].

Деякі дослідники [8, р. 95] наводять цікавий гіпотетичний приклад. Вони залучають розповіді про НЛО до вірувань, подаючи їх у формі від першої і третьої особи.

Розповідям про НЛО, на їх переконання, приписують занадто високий коефіцієнт вірогідності. М. Бошкович-Стуллі [3, s. 22] щодо «вірування у правдивість» розповіді зауважує, – що не лише сумнів у правдивості подій, але й сумнів у достовірності перцепції самих особистих умінь робить вірування віруванням⁸, так, ніби йдеться про звичайні, повсякденні, «нормальні» вміння⁹. Дослідники [8, p. 95] порушують одне важливе гіпотетичне питання, а саме: на який жанр «перетворюються» розповіді про НЛО, коли припустити, що в час їх поширення (ми маємо виходити з того, що колись вони були частиною особистого репертуару, розповіддю про особисту, власну майстерність) вони консолідували з «об'єктивною істиною»? Можемо додати ще одне питання: з якими формами ми маємо справу, коли врахувати, що тоді, коли вони були поширені, їх уважали заботонами і розповідь певною мірою «переходить» з вірування в невірування? Питання, подібні до тих, що їх порушили дослідники стосовно НЛО [8, p. 95], можемо сформулювати і щодо розповідей про дитинство, у яких раціоналізуються незвичні вміння та вірування про зустріч із чимось винятковим у певний період життєвого циклу.

Світло і звук

Мені було тоді років три-чотири. Не більше. Ми ще жили на вулиці М. Тоді в Загребі було дуже мало автомобілів. Були автомобілі, але мало. Я інколи прокидалася серед ночі, знаю, що це відбувалося тоді, коли я спала на спині... Маленькою я ще була тоді. Подекуди я бачила на стіні як рухаються якісь тіні, риски, незрозумілі фігури. І зникають, зникають один за одним. Для мене це було таким незвичним, дивовижним, навіть страшним, також незвичайним видавалося мені те, що за декілька хвилин після цього проїжджало авто. Я вже знала, що завжди, коли я бачу ці тіні, має проїхати автомобіль, але я не пов'язувала це з... Я тільки недавно зрозуміла... Зовсім недавно, що це був лише рефлекс від авто, а після цього з'являвся сам автомобіль. Крім того, можна було почути і якийсь звук. Я знала, що вони йшли один за одним. Для мене було таким дивним і незвичним, чому це завжди відбувається одне за одним, але мені так і не вдавалося їх тоді пов'язати. Ось як це було... Подія зазвичай відбувалася, коли я не могла заснути, це не була така вже приємна згадка, проте дуже показова (вісімдесятирічна жінка).

Крім того, можемо запитати, як визначити оповідну форму, у якій лише частково демістифікуються вірування з дитинства; вміння є сумнівним, тлумачать же його завжди з перспективи дорослої людини, але існує і погляд з позицій дитини, коли не відкидається повністю вірогідність зображуваних подій.

Людина з підземелля

Перші десять років свого життя я прожила в Загребі на вулиці М. номер 10 [...]. Народилася ж в Ос'єку, це я знаю точно, але через кілька місяців ми переселилися до Загреба [...] Тепер ми жили на вулиці М. Так, значить, були ми на цій вулиці, ми – діти, і було це в першій половині

дня... так, підкреслюю, саме в першій половині дня ми йшли туди гратися. Після обіду ніколи. Не знаю, як це сталося. Тепер ось що, я дуже добре пам'ятаю таке: ми гралися на подвір'ї, нас було десь п'ятеро-шестеро може дітей з будинку, не згадую, скільки точно нас було – п'ятеро-шестеро... Інколи трошки більше, інколи трошки менше. Там, де ми зазвичай гралися, біля підвальної будови, де був вихід надвір, з підвалу завжди виходив один літній чоловік з довгою білою бородою. Якось мені було не по собі. Потім уже я його виглядала, навіть чекала. Мені здається, що він був схожий на сербського міністра Пашича, якщо знаєте, хто це. Така сама довга борода в нього була. Виходив він завжди з підвалу. Цілком імовірно, що він там жив. Кожного дня він повз нас проходив. Ми приязно з ним віталися. Не знаю, що ми точно казали: «Добрий ранок» чи щось подібне. Він теж завжди приязно нам відповідав: «Добрий ранок, діти», але більше ніхто нічого не казав, ні він, ні ми, крім цього люб'язного вітання. Розумієте, я не знаю, я взагалі не дуже над цим замислювалася... У мене завжди було передчуття, коли він мав з'явитися. Ніколи над цим не замислювалася, але зараз, коли над цим поміркувала, мені здалося, що він з'являвся з якогось підвального, нібито підземного простору. Вірогідно, що в нього там було якесь скромне, маленьке приміщення. Але в мене складалося враження, що він виходить з підземного коридора, і що він належить якимось чином до того підземного світу. Одного дня цієї таємничий пан з білою бородою помер. Більше не було цих зустрічей, я впевнена, що він справді помер. Бачите, ось зараз вам про це розповідаю. Дивно, що я про це взагалі пам'ятаю. Це була перша моя зустріч зі смертю когось зі знайомих людей, із самим фактом, що когось звичного може більше не бути. Так, як це сталося з тим паном. Пізніше я вам розповім це децю про... як також хтось помер, але це буде вже не зараз. Бачите, це щось не зовсім зрозуміле, певні сліди людської пам'яті. А картина про старого пана з білою бородою як мешканця підземелля в пам'яті жива. Він же справді жив під землею, у самому реальному сенсі слова. А мені здавалося, що... Чому в дитинстві я не замислювалася, а де ж він живе? Як він живе? Чи в нього там квартира, якесь житло? Мабуть, була. Цього напевне я не знаю і зараз. Вулиця М. номер 10 існує досі. Можливо, там є якесь підвальне приміщення, житло. Я особисто ніколи там не була. Драматичні ситуації виникали не там, вони завжди були у дворі (вісімдесятирічна жінка).

Особиста розповідь під назвою «Людина з підземелля» тлумачить, раціонально відтворює, за висловлюванням самої оповідачки, «картину» з дитинства, яка для неї в тому віці, про який ідеться, означала зустріч із чимось винятковим, потойбічним, підземним, смертю. Особиста історія лише частково демістифікує «картину» і вірування й залишає для слухача можливість перевірити, чи існує за цією адресою квартира в підвальному приміщенні, хоча сама оповідачка не дуже вірить, що вона там була, а тим паче є зараз. У цій історії цікавим є те, що жінка свій колишній досвід не інтерпретувала як вірування, не кваліфікувала його як вміння, у неї були сумніви навіть у хроно-

логічно близький до зображуваних подій період. Проте згодом змінюється оповідна перспектива, змінюється вік оповідачки, культурний рівень, під питання ставиться сама дивовижність і фантастичність події, і, можливо, своїм ставленням до ситуації авторка в цілому змінює оповідну тональність.

Можемо розглядати й оповідні форми, де подаються «дійсні», «реальні», життєві ситуації за участю категорій, які можна характеризувати як виняткові, за допомогою яких оповідач намагається переконати хоча б частину своїх потенційних слухачів (які не вірять не лише через вікові характеристики оповідача, але й через самі явища, про які йдеться, оскільки вони далекі від «реального стану речей»), а якщо цього зробити не вдається, він принаймні має змогу поділитися своїми враженнями та вміннями (див., наприклад, розповідь «Пуповина»).

У зв'язку з цим треба поміркувати, як визначити оповідний жанр про особисті вміння і враження, за допомогою якого слухачі апріорі визначають міру вірогідності події, про яку розповідають, у випадку, коли оповідачем є дитина, і тоді, коли оповідачем стає вже доросла людина.

Прикладом на підтвердження цієї тези є оповідання «Приятель Візі», яке в структурному плані є багатошаровим. Текст містить особисту розповідь з дитинства, яка значною мірою ґрунтується на відомостях з минулого, а не загадках, особистих враженнях. Розповідь про приятеля-прибульця «засвоєна» як власна, тоді як уміння, про які розповідається, автор не усвідомлює як власні. Він пам'ятає лише чужу інтерпретацію і чужі історії, які лише видаються особистими.

Приятель Візі

Марко: [...] Хотілося б поділитися цією історією, яка мені видається досить туманною, про мого приятеля з космосу, якого звать Візі. Я насправді не знаю, чи сталося б усе так, якби не... Якби я не розмовляв довго, якби почув від мами і тата, що приїжджає автомобіль, якби ... тато не поїхав за мамою на роботу, а я не залишився з братом, я б, мабуть, тихо пішов до своєї кімнати і не знав би... Брат пішов би до вітальні дивитися телевизор, а так я пам'ятаю, що я з кимось розмовляв, от і все. У моїй кімнаті сплять також тато і мама, вона розміщена недалеко від паркінгу, і я завжди міг йому сказати, коли приїжджали батьки: «Ти маєш іти» чи «Уже прийшли мама і тато», а він би відповів, що він іде, бо не хоче, щоб його хтось бачив.

Елена: У тебе немає ніяких міркувань щодо того, як він виглядає?

Марко: Ні. Ні. Ні. Знаю, що мої старі після того говорили, що, коли вони заходили в мою кімнату, я з кимось розмовляв. Так, заходили і казали: «З ким ти розмовляєш?» – «З Візі». З якимось, можливо, вигаданим приятелем. Я не міг собі уявити, як він виглядає, не уявляв собі його тілесної оболонки. Це не була ні подушка, ні якась іграшка, а децю такє [...]

Елена: У зв'язку з якими обставинами ти розповідаєш ці історії про Візі?

Марко: У зв'язку з, ну як би це сказати... Дуже давно вже в нас ніхто не збирався, а от якось зібралися дід, баба, ще хтось... І почалися розмови, хтось щось лягнув, історію, анекдот, я теж розповів... (тридцятирічний чоловік).

Цей приклад можна розглядати в контексті вже висловленої тези про зміну жанрових характеристик нарративу з життя відповідно до життєвого циклу окремої особи, а отже, з огляду на особу оповідача. Розповідь «Приятель Візі» цікава як матеріал, на основі якого можна простежити часову відмінність у сприйнятті інформації оповідачем і його публікою (слухачами, які переносять, інтерпретують і вдосконалюють оповідну майстерність і саму розповідь як таку, створюючи на основі чужої власну історію) і разом з тими змінами, яких зазнають оповідні форми. Цей приклад підтверджує і тезу про те, що оповідач-дитина і оповідач-дорослий мають різний статус, коли йдеться про категорію вірування/невірування, сумніву чи незгоди зі змістом розповіді. Коли розповідає дитина, як у цій історії, для дорослої аудиторії не має жодного сумніву, що подія може бути реальною.

До попереднього питання додається ще одне: як охарактеризувати форму розповіді, у якій слухачі вважають, що оповідач «бреше» без огляду на те, що він запевняє публіку в її реальності (у цьому випадку показовим є варіант розповіді під назвою «Викликання духів у підвалі»)?

Викликання духів у підвалі

Я пам'ятаю, як ми викликали духів. Я, мій брат і його друзі. Оскільки він був старшим, він з усім необхідним вирушав до якогось підвалу, потім ми, а там уже викликали духів. Я пам'ятаю, що ми бігли потім звідти, верещали зі страху, і що один дух таки «прийшов», звичайно, але ми децю бачили. Нагадаю, що це історія про темні сили, злих духів. Дух був замотаний у простираadlo, а потім ніби вийшов з нього, децю відбулося, до того ж наступного дня в лісі був сильний вітер, майже ураган. Невдовзі ми сиділи на лавочці в дитячому таборі. Я добре пам'ятаю, як розповідала своїм друзям про цю подію. Янітрохи не брехала, просто переказала те, що зі мною відбувалося, так само, як і вони розповідали про подібні події зі свого життя. Через кілька днів за нами приїхали батьки. Приїхали за всіма одразу. «Хтось дітям розповідає про духів. Діти не хочуть іти спати», – казали вони. Одна мама взагалі навіть не могла піти з тераси, бо дитина висіла в неї на носі і голосно плакала. Моя подруга порадила мені перед усіма сказати, що я збрехала і духів не існує. Я стала перед усією групою дітей, з якими ми відпочивали, і сказала: «Я сказала неправду, їх не існує». Але це мені подруга порадила так сказати, а те, що я вам розповіла, – правда. Я ж дійсно нічого не вигадала (тридцятирічна оповідачка).

Щоб розповідь можна було трактувати як вірування, вона завжди передбачає сумнів судді-слухача щодо достовірності, правдивості. Дехто запевняє, що бачив

справжнього Діда Мороза («Дід Мороз в Інституті») чи спілкувався з прибульцем («Приятель Візі»), розповідає про вміння викликати духів («Викликання духів у підвалі»), але завжди незмінним залишається елемент сумніву в того, хто аналізує зміст і форму цих розповідей, незалежно від того чи це пересічний слухач, чи фольклорист. А що буде, коли вірування перейде в невірування (чи, навпаки, чому б і ні?), розповідь про дивовижні події раціоналізує ці самі події?

До кінця першої половини ХХ ст. фольклористика зосереджувала увагу на записі й збиранні вірувань, але рідко в «розповідях, де наведено ці дивовижні властивості, відбувається своєрідна зустріч з надлюдськими явищами, які демістифікуються, пояснюються з раціоналістичної точки зору» [9, s. 64], це називається негативними віруваннями [8, p. 112–115; 9, s. 64–70] або антивіруваннями чи псевдовіруваннями [8, p. 112–113]. У результаті цього може виникнути й неодноразово згадуваний фольклористами факт, що вони позбавили вірування їхньої важливої складової – недовіри, сумніву [13, s. 20]. Функція цих історій з негативною конотацією може бути різною – освітньою [8, p. 114], дидактичною [9, s. 67], ритуальною, функцією страху [8, p. 114], а також його редукції. Також такі історії можуть бути розважальними, а їхній характер – жартівливим. Їхню роль можна вбачати й у спробі осмислення власної майстерності з урахуванням особистих позицій і переконань, психологічних особливостей.

Коли спробуємо гіпотетично осмислити численні характеристики негативних вірувань і уявлень, пов'язаних з особистими вміннями, і оповідання про виняткові, надлюдські здібності впродовж життєвого шляху окремої людини¹⁰, можемо у зв'язку з цим навести численні приклади оповідань, де вірування з дитинства і розповіді однієї особи в пізніші періоди її життя набувають певних властивостей того, що називається негативними віруваннями («Світло і звук», «Людина з підземелля»).

Текст «Дід Мороз в Інституті» демонструє, як цей процес може розвиватися і як важливо, щоб розповіді, авторами яких є діти чи які розповідають про події з дитинства, аналізувалися у світлі вікових змін протягом усього людського життя. Щоб особливості цього процесу були яскравіше представлені, надамо деяку контекстуальну інформацію про такі розповіді.

У кінці 2008 року співробітники Інституту етнології і фольклористики організували свято для своїх дітей і онуків за участю Діда Мороза. Коли урочиста частина наближалася до завершення, всі діти порозходилися по коридорах п'ятого поверху, а один маленький чотирирічний хлопчик між полицями знайшов одяг Діда Мороза. Він покликав свого батька і продемонстрував йому свою знахідку. Він висловив також сумніви щодо історії, яку йому розповідали батьки про Діда Мороза. Тоді батьки «покликали» Вілу, помічницю Діда Мороза (про яку невдовзі після цього хлопчик дізнався, що вона моя колега, з якою ми працюємо разом в одній кімнаті), щоб вона йому пояснила, як могло статися, що Дід Мороз залишив там свій одяг. Містерію було обґрунтова-

но з «раціональних» позицій. Нібито Дід Мороз залишив одяг, щоб Віла його випрала, оскільки він його забруднив, коли пролізав крізь димохід. Хлопчик, принаймні так здавалося, прийняв таку аргументацію, раціональну версію події. Дивовижні властивості, що їх приписують Діду Морозу, проявилися ще в одній історії. Через декілька місяців після історії з інститутським Дідом Морозом ми були в знайомих, до яких у гості завітав літній чоловік, чия борода і голос нагадували класичного Діда Мороза, що одразу помітив і п'ятирічний хлопчик, син наших знайомих. Дід Мороз «у цивільному одязі» включився до гри і почав запевняти, що він зараз на відпочинку, але невдовзі чекає на лист від хлопчика. Діду Морозу дещо допомогли і ми, розповівши про одяг та їхню зустріч в Інституті. Далі подано дослівний текст моєї розмови з хлопчиком, яка відбулася через вісім місяців після історії в Інституті і через тиждень після розмови з Дідом Морозом на відпочинку.

Єлена: Може, розповіси мені одну історію?

Адріан: Так. Яку саме?

Єлена: Про Діда Мороза.

Адріан: Я вважаю, що Дід Мороз існує.

Єлена: Пам'ятаєш, як минулого року до Інституту прийшов Дід Мороз?

Адріан: Так.

Єлена: Можеш мені розповісти, що ж сталося в Інституті?

Адріан: Там сталося якесь диво. Велике диво. Ми робили фото своєї руки. Віла нам їх робила. Схожі фотографії я пізніше отримав, коли сфотографував свою ногу. Тоді прийшов Дід Мороз і почав сміятися: Ха-ха! І сказав, що сильно нас любить.

Єлена: Що було після того?

Адріан: Потім ми лопали кульки, гралися з чимось, було весело.

Єлена: Що ж було потім? Ти знайшов щось незвичне?

Адріан: Так. Знайшов книги, а поруч з ними були одяг і подарунки.

Єлена: Це, мабуть, був одяг Діда Мороза, як гадаєш?

Адріан: Так, можливо, він його скинув. Зняв і бороду. А чи можна бороду скинути? Ні, не можна.

Єлена: Так як же там опинилася його борода?

Адріан: Там не було бороди. Лише одяг. Гарний хлопчик Дід Мороз, я вірю в нього. Віла мені сказала, знаєш, що Маша носила його одяг прати. Коли я був у Ясни й Івана, там також був Дід Мороз. Він був і в Інституті. Дав мені шоколадки, цукерки. Думаю, це були шоколадні цукерки.

Єлена: А в Ясни й Івана?

Адріан: Він намагався переконати їх, що він Дід Мороз. А знаєш, чому я йому не повірив? Бо він пив пиво, а де ж ти бачила, щоб Дід Мороз пив пиво? Я люблю Діда Мороза. Напишу йому листа до Різдва. Ти вже знаєш, що я йому напишу (п'ятирічний хлопчик).

Цей приклад треба розглядати в контексті тези, що способи побудови розповідей про дитинство змінюються навіть протягом незначного часового проміжку, жанрові

форми також трансформуються, інколи навіть у протилежні категорії (приклад: від вірування до вірування з негативною конотацією, від правдивої розповіді до цілковитої вигадки). Відповідно до дитячої оцінки, у розповіді йтиметься про «диво», але оповідач сам не вірить у ці дивовижні події. Чи можна його розповідь уважати меморатом? Чи наближається його розповідь поступово до форми, у якій «диво» отримує раціональне пояснення? І чи не є розповідь хлопчика своєрідним доказом на користь прийняття батьківської гри в Діда Мороза? Можливо, ця розповідь і є стадією переходу від вірування до невірування? Якщо слухачі в історію хлопчика взагалі не вірять, про який спосіб нарації тоді йдеться? І як маємо визначити історію, яку Дід Мороз на відпочинку розповів хлопчиківі? Не будемо вже навіть і питати, до якого жанру зарахувати «раціональну аргументацію» Віли, коли її слухачем є чотирирічний хлопчик, а коли – дорослі люди. Чи можемо її історію визначити як форму, близьку до вигадки, неправдивої історії, фікції, негативного вірування?

Отже, усе залежить від того, хто оцінює ситуацію і з якої позиції.

Ідеться насамперед про життя, розповіді з життя, які змінюються відповідно до різних періодів людського життя. У повсякденній комунікації ці форми настільки тісно переплетені, як і жанрові характеристики, постійно змінюються і трансформуються.

У зв'язку з думками про жанрові характеристики наведених прикладів у жодному разі не вважаємо, що можна

поставити знак рівності між їх категоріями і однозначно якийсь приклад зарахувати до певних жанрових ознак, але не зайвим буде поміркувати в цьому напрямку.

У фольклористиці не підлягає сумніву той факт, що усні оповідання є змінними формами. Здатність змінюватися можемо приписати і особистим розповідям, і переказам про події з дитинства, проте для цих форм характерні переходи з форми до форми в дуже короткий часовий проміжок. Кожен новий варіант можна розглядати як окремий вид, самостійну форму, в оповідному контексті перебуває не лише дитина, яка дуже швидко змінюється в процесі зростання і навчання, але й дорослі, які виконують функцію і оповідача, і слухача та мають принципово різні погляди на реальність. З цієї причини статус «міфологічних істот» можуть отримати у фольклористиці «невизнані» окремі особистості. Підтвердження цьому треба шукати насамперед у процесах зростання й зміни світогляду, які впливають на варіативність розповіді. Переходи від вірування до невірування (інколи й навпаки) і зміни в розміщенні інформації сприяють змінам характеристик, які ми пов'язуємо з окремими традиційними жанрами. В одній чи близькій часовій площині розповіді за деякими характерними ознаками нагадують меморати, в іншій – негативні вірування. Розглядаючи ці зміни, погоджуємося із С. Стахл стосовно того, що коли оповідачем є дитина, то розповідь треба розглядати крізь призму процесу зростання, життєвого циклу, а не як цілісний оповідний моноліт чи назавжди зафіксовану інформацію.

Примітки

¹ Ідеться про докторське дисертаційне дослідження про фольклористичні й культурно-антропологічні аспекти оповідань про дитинство, робота над яким тривала п'ять років (2005–2009). Упродовж цього періоду було опрацьовано блок методологічних праць, у кожній методичній розробці виявлено свої недоліки й переваги. Можна без заперечення стверджувати, що проаналізовані методології доповнюють одна одну.

² Про наративні ознаки оповідань про дитинство у світлі подібних концептів див.: *Marković J.* Pričanja o djetinjstvu i srodni koncepti: «Velike» i/ili «male» priče // *Narodna umjetnost.* – 2010. – N 47/2. – S. 51–76.

³ Про подальший розвиток теми про оповідні рівні у віруваннях див.: *Dégh L., Vázosny A.* Legend and belief // *Folklore Genres.* Dan Ben-Amos / ur. Austin. – University of Texas Press, 1976. – P. 229.

⁴ Історію, яку я назвала «Pupčana vrpca» («Пуповина») (див.: *Marković J.* Folkloristički i kulturoantropološki aspekti pričanja o djetinjstvu : doktorska disertacija. – Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010. – S. 183–185), запозичено з розповіді про народження самого оповідача (сорокарічного чоловіка), коли його пуповина була обмотана навколо шиї.

Розповідь структуровано відповідно до етапів біографії оповідача. Про цю подію чоловік згадав у зв'язку з труднощами, які він мав з носінням одягу з високим коміщем. Його життєві уявлення невіддільні від вірувань його релігійної спільноти. Попри те що я майже нічого не знаю про цю спільноту й не поділяю уявлень самого оповідача, його історія завжди мені видавалася правдивою, оскільки сам оповідач викликав довіру. Можливо, інші слухачі могли б зовсім інакше поставитися до цієї розповіді. Цей приклад може слугувати зразком для аналізу незвичних явищ у житті людини, а також стати цінним матеріалом для дослідника у світлі завдання визначення міри вірогідності зображуваних подій, сприяти визначенню жанрової належності розповіді.

⁵ Див. цікаву розвідку про міру вірогідності і процеси переходу від вірування до невірування: *Dégh L., Vázosny A.* Legend and belief. – P. 97–101.

⁶ Таке визначення, на мою думку, свідчить про своєрідні фокуси з істотами, зафіксовані хорватськими фольклористами, які стосуються не лише надзвичайних явищ, але й дивовижних живих істот.

⁷ Спочатку Л. Дег і А. Вазоні вважали, що кожен з наведених типів слухачів-поціновувачів у процесі розповіді може вислов-

лювати судження щодо форми відтворення історії та її трансмісії.

⁸ Тут треба розмежовувати згадану тезу й визначення міри вірогідності подій у розповіді з позиції оповідача та його слухачів – ідеться про проблему, яка і досі у фольклористиці залишається дискусійною [8, р. 116].

⁹ Приклад «Дід Мороз п'є кока-колу» є показовим у руслі аналізованої проблеми. Розглянемо його детальніше. На свято, здається в 2002 році, я і мій чоловік були на вечері у знайомих – молодій подружній парі з двома дітьми (шестирічний хлопчик і дворічна дівчинка). Хлопчик протягом різдвяної реклами кока-коли по телебаченню звернув увагу на ролик, де Дід Мороз у різдвяну ніч залізає в дім, де знаходить пляшку кока-коли, випиває її наполовину і залишає подарунки для всіх домашніх. Хлопчик на Різдво залишив незакриту пляшку кока-коли під прикрашеним деревом, імовірно, під впливом реклами, і з нетерпінням чекав можливості перевірити, чи існує взагалі цей фантастичний дідусь, який приносить подарунки й залізає через димохід. Усі присутні дорослі трактували його існування в різний спосіб і розповідали про це хлопчиківі. Коли батьки вирішили, що настав момент для подарунків, ми з чоловіком вийшли до дитячої кімнати з хлопчиком і дівчинкою, попередньо подзво-

нивши в двері, аби відволікти увагу дітей від кімнати з ялинкою. Їхній батько розклав подарунки, які було сховано в надійному місці, а мама випила половину пляшки з напоєм. Надпита пляшка набагато більше, як мені здалося, зацікавила хлопчика, аніж усі подарунки.

Якщо справді розглядати оповідачів-дітей і слухачів дитячих історій як категорії однаково важливі й подібні до категорій оповідача-дорослого і його слухачів, спробуємо уявити, як про що пригodu

хлопчик міг розповісти своїм одноліткам з цих позицій і як Дід Мороз в очах дитини фігурує як незвичний, фантастичний персонаж, який, проте, може бути залучений до повсякденної «реальності» дитини, так само, як, скажімо, лікар-стоматолог чи поштар. Діти можуть широкіше вірити в реальність цього персонажа. Тоді вірування шестирічного хлопчика з перспективи його вікового бачення не є винятковим, незвичним, а Дід Мороз не виглядає надзвичайною істотою.

¹⁰ Важлива характеристика, яку залучено до аналізу негативних розповідей, і яка ще більше наголошує на неможливості компаративного зіставлення з жанровими характеристиками особистих розповідей – їхня функціональність [9, s. 64], яка, вірогідно, є важливою складовою, що на рівні жанрових концептів розділяє форми особистих розповідей і негативних вірувань.

Література

1. *Bošković-Stulli M.* Narodna predaja – Volkssage – kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze // *Usmena književnost kao umjetnost riječi.* – Zagreb : Mladost, 1975. – S. 121–136.
2. *Bošković-Stulli M.* Pričanja o životu. (Iz problematike suvremenih usmenoknjiževnih vrsta) // *Usmeno pjesništvo u obzoru književnosti.* – Zagreb : Nakladni zavod Matice hrvatske, 1984. – S. 309–366.
3. *Bošković-Stulli M.* O povijesti i teoriji pričanja i priča // *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze.* – Drugo dopunjeno izdanje. – Zagreb : Matica hrvatska, 2006.
4. *Bruner J.* The narrative construction of reality // *Critical Inquiry.* – 1991. – N 18/1. – P. 1–21.
5. *Bruner J.* Life as narrative // *Social Research.* – 2004/1987. – N 71/3. – P. 691–710.
6. *Dégh L.* Legend and Belief. Dialectics of Folklore Genre. – Bloomington ; Indianapolis : Indiana University Press, 2001.
7. *Dégh L., Vázensonyi A.* The memorate and the proto-memorate // *Journal of American Folklore.* – 1974. – N 87/345. – P. 225–239.
8. *Dégh L., Vázensonyi A.* Legend and belief // *Folklore Genres.* Dan Ben-Amos / ur. Austin. – University of Texas Press, 1976.
9. *Hameršak M.* Tvorbe djetinjstva i preobrazbe bajke u hrvatskoj dječjoj književnosti : doktorska disertacija (рукопис зберігається в Інституті етнології і фольклористики м. Загреб).
10. *Honko L.* Memorates and the study of folk belief // *Journal of the Folklore Institute.* – N 1/1–2.
11. *Marković J.* Folkloristički i kulturno-anthropološki aspekti pričanja o djetinjstvu : doktorska disertacija. – Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2010.
12. *Marković J.* Pričanja o djetinjstvu i srodni koncepti: «Velike» i/ili «male» priče // *Narodna umjetnost.* – 2010. – N 47/2. – S. 51–76.
13. *Marks L.* Ban Josip Jelačić in Croatian oral legends: Between history and myth // *Narodna umjetnost.* – 2004. – N 41/1. – S. 7–21.
14. *Pentikäinen J.* Belief, memorate and legend // *Folklore Forum.* – 1973. – N 6 (4). – P. 217–241.
15. *Rudan E.* Authentication formulae in demonological legends // *Narodna umjetnost.* – 2006. – N 43/1. – S. 89–111.
16. *Smith S., Watson J.* Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives. – Minneapolis ; London : University of Minnesota Press, 2001.
17. *Stahl S. D.* The oral personal narrative in its generic context // *Fabula.* – 1977. – N 18/1–2. – P. 18–39.
18. *Stahl S. D.* The personal narrative as folklore // *Journal of the Folklore Institute.* – 1977. – N 14/1–2. – P. 9–30.
19. *Stahl S. D.* Literary Folkloristics and Personal Narrative. – Bloomington ; Indianapolis : Indiana University Press, 1989.
20. *Von Sydow C. W.* [Von Sidow, Karl]. Kategorije proznog narodnog pesništva // *Polja. Časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja.* – N XXXIII/340. – S. 229–231.

Переклад з хорватської Мирослави Карацуби